

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ

соціології та
Г. Ф. Бірюкова
2024 р.

ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ
РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
підготовки бакалаврів
очної (денної) форми здобуття освіти
спеціальності 052 «Політологія»
освітньо-професійна програма «Політологія»

Укладач: Вагіна Олена Миколаївна, к. і. н., доцент, доцент кафедри політології

Обговорено та ухвалено
на засіданні кафедри політології

Протокол № 5 від 16 січня 2024 р.
Завідувач кафедри політології
Є. Г. Цокур

Погоджено
Гарант освітньо-професійної програми

Н. В. Горло

Ухвалено науково-методичною радою
факультету соціології та управління

Протокол № 5 від 22 січня 2024 р.
Голова науково-методичної ради
факультету соціології та управління
Н. В. Горло

2024 рік

1. Опис навчальної дисципліни

1	2	3	
Галузь знань, спеціальність, освітня програма рівень вищої освіти	Нормативні показники для планування і розподілу дисципліни на змістові модулі	Характеристика навчальної дисципліни	
		очна (денна) форма здобуття освіти	заочна (дистанційна) форма здобуття освіти
Галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки	Кількість кредитів – 4	Обов'язкова	
		Цикл професійної підготовки спеціальності	
Спеціальність 052 Політологія	Загальна кількість годин – 120	Семестр:	
		6-й	-
Освітньо-професійна програма Політологія	Змістових модулів – 6	Лекції	
		28 год.	-
		Семінарські	
Рівень вищої освіти: бакалаврський	Кількість поточних контрольних заходів – 12	14 год.	-
		Самостійна робота	
		78 год.	-
		Вид підсумкового семестрового контролю: залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою вивчення навчальної дисципліни «Теорія політичних систем» є формування у здобувачів освіти цілісного уявлення про системність у світі та науковому пізнанні, усвідомлення сутності системного підходу до аналізу політичної сфери суспільства, а також опанування основними методологічними підходами щодо вивчення політичних систем, що є важливою складовою професійної підготовки студентів-політологів.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Теорія політичних систем» є:

1. поглиблення базових теоретичних знань про політичні системи та їхні складові: політичні процеси й відносини, політичні інститути й організації, політичні процеси й норми, політичну свідомість і культуру тощо;
2. формування уявлення про політичну сферу суспільства як про цілісне системне утворення зі своїми особливостями й закономірностями;
3. ознайомлення з основними теоретико-методологічними підходами до вивчення політичних систем;
4. усвідомлення сутності й особливостей різних типів політичних систем.

За результатами вивчення дисципліни «Теорія політичних систем» студент повинен **знати:**

1. головні категорії та поняття теорії політичних систем;
2. зміст основних етапів дослідження макрополітичної організації суспільства;
3. сутність основних теоретико-методологічних підходів до вивчення теорії політичних систем;
4. базові характеристики основних теоретичних моделей політичних систем;
5. структурні компоненти, функції й основні тенденції в розвитку політичних систем;
6. типологію політичних систем;

вміти:

1. аналізувати способи й форми взаємодії політичної системи з навколишнім середовищем;
2. визначати особливості різних типів політичних систем;
3. аналізувати механізми та ефективність функціонування різних типів політичних систем;
4. порівнювати за різними критеріями політичні системи країн світу;
5. визначати способи збереження стабільного стану політичної системи, її здатності адаптуватися до впливу зовнішнього середовища;
6. аналізувати особливості й проблеми трансформації політичної системи України.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Теорія політичних систем» студент повинен набути таких **результатів навчання** (знання, уміння тощо) та **компетентностей**:

Заплановані робочою програмою результати навчання та компетентності	Методи і контрольні заходи
1	2
СК01. Здатність використовувати категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки. РН08. Вміти використовувати базовий категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки.	Опитування, бесіда на семінарських заняттях. Тестування в системі Moodle.
СК02. Здатність застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки. РН09. Вміти застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки.	Бесіда, написання есе, виконання завдань до окремих тем, написання тез на конференцію.
СК04. Здатність застосовувати інструментарій нормативної та емпіричної політичної теорії, політичної методології, порівняльної та прикладної політології, міжнародних та глобальних студій у фаховій діяльності. РН11. Застосовувати інструментарій нормативної та емпіричної політичної теорії, політичної методології, порівняльної та прикладної політології, міжнародних та глобальних студій у фаховій діяльності.	Виконання індивідуального дослідницького завдання, написання тез на конференцію.
СК05. Здатність аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування. СК06. Здатність аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні. РН12. Вміти аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування. РН13. Вміти аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні.	Аналіз першоджерел, бесіда під час лекційних занять, опитування на семінарських заняттях, мозковий штурм, порівняльний аналіз, написання есе, виконання завдань до окремих тем, підготовка до публікації тез на конференцію.

<p>СК09. Здатність презентувати результати теоретичних і прикладних досліджень для фахівців та нефахівців.</p> <p>РН16. Презентувати результати теоретичних і прикладних досліджень фахівцям і широкій аудиторії, засобам масової інформації, експертам з інших галузей знань.</p>	<p>Розробка презентацій.</p> <p>Написання тез та виступ на конференції.</p>
<p>СК10. Здатність розуміти природу та значення політики як специфічного виду людської діяльності та особливої сфери пізнання, включаючи розвиток уявлень про політику та її сучасні інтерпретації.</p> <p>РН17. Розуміти природу та значення політики як специфічного виду людської діяльності та особливої сфери пізнання, включаючи розвиток уявлень про політику та її сучасні інтерпретації.</p>	<p>Бесіда, дискусія на семінарських заняттях, обговорення проблемних питань, мозковий штурм.</p> <p>Виконання завдань до окремих тем і змістових модулів.</p>
<p>СК12. Здатність розуміти принципи функціонування та закономірності розвитку влади та публічної політики, політичних інститутів та процесів, політичної поведінки, політичної культури та ідеології, світової політики та політики окремих країн та регіонів.</p> <p>РН19. Розуміти принципи функціонування та закономірності розвитку влади та публічної політики, політичних інститутів та процесів, політичної поведінки, політичної культури та ідеології, світової політики та політики окремих країн та регіонів</p>	<p>Бесіда, дискусія на семінарських заняттях, обговорення проблемних питань, мозковий штурм.</p> <p>Виконання завдань до окремих тем і змістових модулів.</p>

Міждисциплінарні зв'язки. Курс «Теорія політичних систем» є обов'язковим у підготовці здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Політологія» освітньо-професійної програми «Політологія». Дисципліни, які пов'язані з викладанням курсу «Теорія політичних систем»: «Теорія політичних конфліктів», «Партологія», «Державна та військова політика країн світу».

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Політичне різноманіття сучасного світу

Вступ до «Теорії політичних систем». Актуальність вивчення теорії політичних систем. Політична система як предмет політології. Теоретико-методологічне значення теорії політичних систем. Співвідношення понять «політична система», «державна», «громадянське суспільство», «політичне управління». Практична значущість вивчення теорії політичних систем.

Політичне різноманіття сучасного світу. Трансформаційні зміни політичного світу наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Критерії типології соціально-політичних форм життя сучасних країн. Вплив на політичну систему інтросоціального, екстрасоціального та позасоціального середовища. Чинники різноманітності сучасного світу: історичні, геополітичні, географічні, соціально-економічні та ін. Вплив глобалізації на різноманіття політичних систем світу.

Суспільство як сукупність підсистем: відмінності між ними за структурою, функціями, цілями тощо. Взаємозв'язок і взаємовплив між різними суспільними системами. Політична система як невід'ємна складова підсистема більш широких соціальних систем. Відмінність політичної системи від інших суспільних систем.

Загальне призначення політичної системи у суспільстві.

Розвиток системно-філософських уявлень. Розвиток уявлень про макрополітичну організацію суспільства. Основні підходи щодо макрополітичної організації суспільства: державоцентристський, анархістський, марксистський, системний та ін. Еволюція

теоретичних моделей політичної організації суспільства. Роль громадянського суспільства у формуванні цілісної політичної системи.

Виникнення й розвиток поняття «політична система»: від Аристотеля до Д. Істона та Г. Алмонда.

Підходи до розуміння поняття «політична система». Соціологічна теорія обміну. Конфліктологічні концепції. Інституціональний підхід. Елітарний підхід. Переваги системно-теоретичного та структурно-функціонального підходів.

Еволюція поняття «політична система» у вітчизняній науці: основні етапи. Відсутність поняття «політична система» у радянській спеціальній літературі до середини 1970-х рр. Сутність та особливості поняття «політична організація суспільства»: переважання юридичного підходу, звуження масштабів взаємодії політичної системи з іншими соціальними структурами, абсолютизація інституціонального підходу. Зміст категорії «політична система» у вітчизняній науці з II пол. 1970-х рр.: відмінність від західних досліджень.

Змістовий модуль 2. Ідеї системності. Системний аналіз

Ідея системності в історії суспільно-політичної думки. Перші інтуїтивні здогадки про інтегративну сутність суспільних явищ. Епоха еллінізму як час появи поняття «система». Аристотель. Елементи системної теорії у творах Декарта, Коперника, Галілея, Ньютона. Поняття механізму-системи.

О. Богданов: системність, принцип рівноваги, види систем. Л. фон Берталанфі: базове визначення системи, створення концепції системного підходу. В. Парето як автор однієї з перших концепцій соціальної системи, її циклічного розвитку. Н. Вінер – засновник кібернетики. «Кібернетика, або управління і зв'язок в тварині і машині». Теоретичні джерела кібернетики та її значення як теорії функціональної системи.

Структурно-функціональні дослідження. Б. Маліновський – антрополог і теоретик функціональної теорії. Аналіз соціальної системи у працях А. Редкліфа-Брауна. К. Леві-Стросс і метод структуралізму. Соціологічна школа. Р. Мертон (основні положення функціоналізму, поняття функції, дисфункції в соціальних системах). Концепція соціальної системи Т. Парсонса: елементи, підсистеми, функції.

Системний підхід. Системний аналіз. Значення і загальна характеристика системного підходу. Аспекти системного підходу: системно-елементний, системно-структурний, системно-функціональний, системно-інтегративний, системно-ресурсний, системно-історичний та ін. Принципи системного підходу.

Системний аналіз як самостійна методологія, її основні риси, значення для практики. Основні процедури системного аналізу. Розвиток глобального моделювання на основі системного аналізу.

Фактори системності (неоднорідність, суперечливість). Виникнення системи. Поняття системи. Інтегративні якості. Структура, властивості, компоненти системи. Класифікації систем: за походженням, змістом, взаємодією з оточуючим середовищем, інші класифікації.

Основні характеристики суспільної системи, її компоненти. Структура суспільних систем. Оточуюче середовище суспільних систем. Кризові стани у розвитку суспільних систем. Людина як компонент суспільної системи. Групи як мікросистеми.

Змістовий модуль 3. Основні теоретичні моделі політичних систем

Багатоманітність підходів і визначень політичної системи у працях західних та вітчизняних дослідників: М. Дюверже, М. Вебера, Д. Істона, Г. Алмонда, К. Дойча та ін.

Системна модель політичної системи Д. Істона. Основні параметри політичної системи: вхід, введення інформації у формі вимог (конструктивних, деструктивних, розподіляючих, регулюючих, комунікативних) та підтримки. Внутрішньосистемна конверсія. Вихід інформації – рішення, політичні дії. Взаємодія із зовнішнім середовищем. Переваги й недоліки моделі Д. Істона.

Структурно-функціональна модель політичної системи Г. Алмонда. Г. Алмонд як теоретик мікро-структуралістського функціоналізму. Роль і місце політичної культури у

функціонуванні політичної системи. Поняття ролі, структури. Рівні функціонування політичної системи. Переваги й недоліки моделі Г. Алмонда.

Удосконалені моделі політичної системи Г. Алмонда-Б. Пауела, Г. Алмонда-С. Верби. Культурологічний підхід до дослідження політичних систем.

Кібернетична модель політичної системи К. Дойча. Інформація та її значення для прийняття політичних рішень. Основні типи комунікацій у політичній системі. Блоки (фази) проходження інформаційно-комунікативних потоків. Управління як пілотування, визначення курсу, місце знаходження стосовно політичної цілі. Закономірності успішного функціонування системи. Можливості оцінки ефективності і стабільності функціонування політичної системи.

Альтернативні (постсистемні) концепції політичної системи. Культурологічний підхід до дослідження політичних систем. Політична система як матеріальне втілення політичної культури. Роль політичної культури в структурі політичної системи (за Ч. Ендрейном). «Дівелопментальний» підхід: акцент на трансформації та змінні політичної системи.

Альтернативні концепції макрополітичної організації суспільства: теорія структурації Е. Гідденса, польовий підхід П. Бурдье, неінституціональний підхід.

Змістовий модуль 4. Структура та функції політичної системи

Роль і функції політичної системи у суспільстві. Різноманітність визначень функцій політичної системи. Динамічний бік функцій і його вираження через поняття політичного процесу, статичний бік функцій і його вираження через поняття політичний режим.

Керівництво та управління – основні функції політичної системи. Політична система як керівна управлінська система. Керівництво – стратегічна функція, її зміст (встановлення цілей, ідеалів, цінностей, створення довготривалих програм розвитку, формування політичної доктрини держави, формування основних віх політичної ідеології, визначення головного противника системи, її союзників). Політичне керівництво як функція підтримки та формування певного соціально-політичного устрою, його захисту, виправдання існування. Загальна закономірність керівництва й управління – закономірність рівноваги.

Функції соціальної системи за Т. Парсонсом.

Класифікація функцій за Г. Алмондом. Політична соціалізація як процес набуття політичних знань, вірувань, почуттів, цінностей, лояльне ставлення до інститутів влади для забезпечення підтримки існуючої моделі політичної системи. Функція адаптації до оточуючого середовища. Функція реагування як відповідь на імпульси й сигнали, які йдуть ззовні чи зсередини політичної системи. Екстракційна функція як здатність політичної системи черпати ресурси із внутрішнього і зовнішнього середовища. Дистрибутивна функція – розподіл політичною системою благ, послуг і статусів. Регулююча функція – управління і координація поведінки індивідів і груп.

Функції представництва, введення правил, застосування правил, інтерпретації. Функції стабілізації та самопідтримки системи (розв'язання конфліктів, легітимності).

Структура політичної системи. Поняття структури як теоретичної проблеми теорії політичних систем. Основні підсистеми політичної системи: інституційно-організаційна, нормативно-регулятивна, функціональна, комунікативна, культурно-ідеологічна. Влада як домінанта політичної системи. Рівні влади (інституційні – мегарівень, макрорівень; неінституційний – мікрорівень; легальні, тінбові).

Інституційно-організаційна підсистема політичної системи (державна, політичні партії, громадські організації, об'єднання тощо). Держава як головний інститут політичної системи, її роль та основне призначення. Громадські об'єднання: поняття, види. Громадська організація, громадський рух, група інтересів: спільне та відмінне. Політичні партії: місце та роль у політичній системі суспільства. Партійна демократія.

Нормативно-регулятивна підсистема: політичні норми. Проблематичність визначення політичних норм, їх специфіка, сфери впливу. Основні функції політичних норм у політичній системі. Правові й неправові політичні норми. Санкціонування неправових політичних норм

(традицій, моралі) через правові норми, стабільність норм. Різноманітність політичних норм: за походженням, змістом, способом впливу на поведінку людей. Вплив нормативної підсистеми на зовнішні дії політичної системи.

Функціональна підсистема: динамічна складова (політичний процес) та статична складова (політичний режим). Взаємозв'язок між типом політичного режиму й характером політичних процесів. Вплив функціональної підсистеми на тип політичної системи суспільства.

Комунікативна підсистема: Політичні відносини, їх особливості, зміст, сутність, критерії типології. Відносини панування, підкорення; координаційні, субординаційні; законодавчі, управлінські, судові; стихійні, свідомі та ін., їх роль у політичній системі. Суб'єкти політичних відносин. Політичні комунікації. ЗМІ: місце й роль у політичній системі суспільства.

Культурно-ідеологічна підсистема: політична культура як інтегруючий чинник політичної системи. Політична свідомість: зміст, рівні, специфіка. Політична ідеологія. Менталітет. Спадковість у відтворенні політичного життя суспільства. Місце і роль політичної культури у функціонуванні політичної системи.

Змістовий модуль 5. Типологія політичних систем

Значення класифікації політичних систем. Типології політичних систем в історичному ракурсі (Платон, Аристотель, Т. Гоббс, Ш.-Л. Монтеск'є, К. Маркс, М. Вебер та ін.). Основні сучасні типології політичних систем: різноманітність критеріїв.

Критерій взаємовідносин системи із зовнішнім середовищем (відкриті, закриті).

Критерій змісту і форми управління (за Ж. Блонделем) – ліберальні демократії, комуністичні чи авторитарно-радикальні, традиційні, популістські, авторитарно-консервативні системи).

Критерій конкурентності – типологія політичних систем за характером і спрямованістю політичного процесу (командні, змагальні, соціопримирливі).

Типологія політичних систем за типом політичної культури й розподілом політичних ролей (за Г. Алмондом) – англо-американська, континентально-європейська, доіндустріальна або частково індустріальна, тоталітарна.

Типологія політичних систем Г. Алмонда-Б. Пауела (за критеріями диференціації ролей і секуляризованості культури).

Класифікації С. Хантінгтона (цивілізаційний підхід), Р. Арона й У. Ростоу (традиційні, тоталітарні й модернізовані системи).

Типологія політичних систем за типом політичного режиму. Підходи та напрямки вивчення перехідних (посткомуністичних) політичних систем. Основні риси посткомуністичних політичних систем. Напівдемократичні, напівавтократичні політичні системи та їх поєднання як наслідок перехідного розвитку. Політичні системи перехідного типу: динамічність, способи стабілізації, форми дестабілізації. Модернізація політичних систем: основні причини, суперечності та етапи.

Змістовий модуль 6. Особливості політичних систем світу

Політичні системи країн світу. Політична система Великої Британії: державний устрій та правління. Структура та відносини законодавчої та виконавчої гілки влади. Місцеве самоврядування. Політична система Німеччини: форма державного устрою та особливості державного правління. Судова система. Партийна та виборча система. Американська модель демократії. Форма державного правління. Законодавча та виконавча гілки влади. Судова система. Партийна та виборча система. Політична система Франції. Державний устрій. Форма й особливості державного правління. Партийна та виборча система. Узагальнена характеристика парламентської системи країн Західної Європи.

Експансія демократії в третьому світі: її зовнішньополітичні та внутрішньополітичні причини, чинники, що перешкоджають впровадженню демократії в країнах третього світу. Характерні риси демократичних політичних систем в країнах третього світу. Демократія в

країнах Латинської Америки. Демократія в країнах Південно-Східної Азії. Особливості розповсюдження демократії в Африці.

Універсальні характеристики авторитаризму. Сучасні різновиди авторитарного режиму.

Універсальні характеристики тоталітарного режиму та неоднозначність його визначень. Основні типи тоталітаризму. Питання про сучасні прояви тоталітаризму та неототалітаризм.

Проблеми становлення політичної системи України. Основні етапи становлення політичної системи в незалежній Україні. Складності процесу переходу від тоталітарно-авторитарного політичного режиму до демократичних засад. Формування держави і громадянського суспільства. Вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на становлення політичної системи України. Необхідність теоретичного обґрунтування розвитку політичної системи України. Вплив економічних, соціальних й екологічних чинників на розвиток політичної системи України.

Тип сучасної політичної системи України. Основні складові елементи процесу формування демократичної політичної системи в Україні.

Перспективи розвитку політичної системи України: теоретичні пошуки та прогнози.

4. Структура навчальної дисципліни

Змістовий модуль	Усього годин	Аудиторні (контактні) години						Самостійна робота, год		Система накопичення балів		
		Усього годин		Лекційні заняття, год		Семинарські заняття, год		о/д ф.	з/дист ф.	Теор. завдання, кількість балів	Практ. завдання, кількість балів	Усього балів
		о/д ф.	з/дист ф.	о/д ф.	з/дист ф.	о/д ф.	з/дист ф.					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	15	6	-	4	-	2	-	9	-	5	5	10
2	15	6	-	4	-	2	-	9	-	5	5	10
3	15	10	-	6	-	4	-	5	-	5	5	10
4	15	8	-	6	-	2	-	7	-	5	5	10
5	15	6	-	4	-	2	-	9	-	5	5	10
6	15	6	-	4	-	2	-	9	-	5	5	10
Усього за змістові модулі	90	42	-	28	-	14	-	48	-	30	30	60
Підсумковий семестровий контроль залік	30											40
Загалом	120											100

5. Темі лекційних занять

№ змістового модуля	Назва теми	Кількість годин
		о/д ф.
1	2	3
1	Вступ до «Теорії політичних систем»	2
1	Розвиток системно-філософських уявлень	2
2	Основні поняття загальної теорії систем	2
2	Системний підхід. Системний аналіз	2
3	Системна модель політичної системи Д. Істона	2
3	Структурно-функціональна модель політичної системи Г. Алмонда	2

3	Кібернетична модель політичної системи К. Дойча. Альтернативні концепції політичної системи	2
4	Роль і функції політичної системи у суспільстві	2
4	Структура політичної системи	4
5	Типологія політичних систем	4
6	Особливості політичних систем світу	2
6	Проблеми становлення політичної системи України	2
Разом		28

6. Теми семінарських занять

№ змістового модуля	Назва теми	Кількість годин
		о/д ф.
1	2	3
1	Політичне різноманіття сучасного світу	2
2	Основні поняття загальної теорії систем. Системний аналіз	2
3	Структурно-функціональна модель політичної системи Г. Алмонда	2
3	Кібернетична модель політичної системи К. Дойча. Альтернативні концепції політичної системи	2
4	Структура політичної системи	2
5	Типологія політичних систем	2
6	Особливості політичних систем світу	2
Разом		14

7. Види і зміст поточних контрольних заходів

№ змістового модуля	Вид поточного контрольного заходу	Зміст поточного контрольного заходу	Критерії оцінювання	Усього балів
1	2	3	4	5
1	Тестування в системі Moodle	Політична етика як наукова дисципліна. (Навчальний матеріал за ЗМ1 – Розділ 3 Робочої програми)	Правильна відповідь оцінюється в 1 бал, неправильна – 0 балів. Конкретні вимоги до виконання та оцінювання тестів розміщено у відповідному розділі на сторінці курсу в Moodle: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=1975	5
2	Написання есе	<u>Есе</u> «Чинники формування політичної системи _____ (обраної країни)». Обсяг – до 3 стор. друкованого тексту	5 балів - розгорнута, аргументована, змістова відповідь, демонстрування власної авторської позиції, логічний виклад матеріалу; 4 бала - розгорнута змістова відповідь, логічно викладений матеріал, але без чіткої авторської позиції; 3 бала - неповна відповідь, не достатньо обґрунтований матеріал, відсутність аналітичного характеру, наявність деяких неточностей;	5

			<p>2 бала - поверховий виклад матеріалу, наявність значних неточностей;</p> <p>1 бал - короткий поверховий виклад матеріалу, помилкові визначення понять, нелогічна відповідь;</p> <p>0 балів – повна невідповідність темі завдання, плагіат.</p> <p>Конкретні вимоги до написання та оцінювання есе розміщено у відповідному розділі на сторінці курсу в Moodle: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=1975.</p>	
Усього за ЗМ 1 контр. заходів	2	-		10
3	Написання коротких есе (відповідей на запитання) + складання глосарію	<p>Систематизація теоретичних знань (короткі письмові <u>відповіді-есе</u> + складання <u>глосарію</u>)</p> <p>1. Як співвідносяться між собою поняття «системний підхід» і «системний аналіз»?</p> <p>2. Підтвердіть конкретними прикладами тезу про те, що межі політичної системи рухомі.</p> <p>3. Чи тотожні поняття «політичне життя суспільства» і «політична система суспільства»?</p> <p>4. Складіть глосарій (термін + тлумачення) якомога більшої кількості понять, які безпосередньо стосуються теми «Ідеї системності. Системний аналіз» (в алфавітному порядку).</p> <p>Обсяг коротких відповідей-есе - до 0,5 сторінки.</p>	<p><u>Коротка відповідь-есе:</u></p> <p>1 бал – повна, логічна, послідовна відповідь, дотримання вимог щодо оформлення, відсутність фактологічних і граматичних помилок;</p> <p>0,5 бала – неповна відповідь, непослідовний виклад матеріалу, недотримання вимог до оформлення, наявність окремих фактологічних або граматичних помилок;</p> <p>0 балів – повна невідповідність темі завдання, плагіат.</p> <p><u>Глосарій:</u></p> <p>2 бала – більше 20 понять, дотримання меж заданої теми, розміщення понять за алфавітом, відсутність фактологічних і граматичних помилок;</p> <p>1 бал – 10-20 понять, вихід за межі заданої теми, недотримання алфавітного порядку, наявність окремих фактологічних або граматичних помилок;</p> <p>0 балів – менше 10 понять, невідповідність темі, наявність великої кількості фактологічних і граматичних помилок.</p> <p>Конкретні вимоги до написання та оцінювання коротких відповідей-есе та складання глосарію розміщено у відповідному розділі на сторінці курсу в Moodle: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=1975.</p>	5
4	Відповіді на семінарських заняттях	<p><u>Розвиток системно-філософських уявлень</u></p> <p>1. Історичний розвиток уявлень про макрополітичну організацію суспільства.</p> <p>2. Виникнення та розвиток поняття «політична система».</p> <p>3. Підходи до розуміння поняття «політична система».</p>	<p>5 балів – повна змістовна відповідь, оперування багатьма теоретичними джерелами, висока аргументованість відповіді, переконливе демонстрування власної авторської позиції, активна участь в обговоренні різних питань із плану заняття;</p> <p>4 бали – авторська позиція заявлена, але повністю не обґрунтована,</p>	5

		<p>4. Еволюція категорії «політична система» у науці (зарубіжній, вітчизняній).</p> <p>(Навчальний матеріал за ЗМ2 – Розділ 3 Робочої програми)</p>	<p>викладення матеріалу засноване на знанні джерел, але без аналітичної позиції, активна участь в обговоренні деяких питань із плану заняття;</p> <p>3 бали – поверховий виклад матеріалу, заснований на знанні теоретичних джерел, але без аналітичної позиції, епізодична участь в обговоренні питань із плану заняття;</p> <p>2 бали – короткий поверховий виклад матеріалу, слабе знання теоретичних джерел, відсутність активності під час обговорення питань із плану заняття;</p> <p>1 бал – нечіткі та помилкові визначення понять, недостатній рівень підготовки до деяких питань із плану заняття;</p> <p>0 балів – відсутність відповіді, неготовність до семінарського заняття.</p>	
Усього за ЗМ 2 контр. заходів	2	-	-	10
5	Відповіді на семінарських заняттях	<p><u>Структурно-функціональна модель політичної системи Г.Алмонда</u></p> <p>1. Особливості структурно-функціонального методу.</p> <p>2. Структура політичної системи.</p> <p>3. Місце політичної культури в моделі Г. Алмонда.</p> <p>4. Рівні функціонування політичної системи.</p> <p>5. Модель Г. Алмонда та Б. Пауела</p> <p>6. Переваги та недоліки моделі Г. Алмонда</p> <p><u>Кібернетична модель політичної системи К. Дойча.</u></p> <p><u>Альтернативні моделі політичних систем</u></p> <p>1. Кібернетична модель політичної системи К. Дойча.</p> <p>2. Культурологічний підхід до дослідження політичних систем.</p> <p>3. Альтернативні (постсистемні) концепції політичної системи:</p> <p>3.1. Теорія структуризації Е. Гідденса.</p> <p>3.2. Польовий підхід П. Бурдьє.</p> <p>3.3. Неоінституціональний підхід.</p> <p>(Навчальний матеріал за ЗМ3 – Розділ 3 Робочої програми)</p>	<p>5 балів – повна змістовна відповідь, оперування багатьма теоретичними джерелами, висока аргументованість відповіді, переконливе демонстрування власної авторської позиції, активна участь в обговоренні різних питань із плану заняття;</p> <p>4 бали – авторська позиція заявлена, але повністю не обґрунтована, викладення матеріалу засноване на знанні джерел, але без аналітичної позиції, активна участь в обговоренні деяких питань із плану заняття;</p> <p>3 бали – поверховий виклад матеріалу, заснований на знанні теоретичних джерел, але без аналітичної позиції, епізодична участь в обговоренні питань із плану заняття;</p> <p>2 бали – короткий поверховий виклад матеріалу, слабе знання теоретичних джерел, відсутність активності під час обговорення питань із плану заняття;</p> <p>1 бал – нечіткі та помилкові визначення понять, недостатній рівень підготовки до деяких питань із плану заняття;</p> <p>0 балів – відсутність відповіді, неготовність до семінарського заняття.</p>	5

6	<p>Завдання на вибір: порівняльний аналіз (заповнення таблиці) або розробка презентації</p>	<p><u>Порівняльний аналіз:</u> на основі вивчення матеріалу до теми «Основні теоретичні моделі політичних систем» визначити та проаналізувати особливості моделей Д. Істона, Г. Алмонда, К. Дойча. Результати аналізу занести в таблицю.</p> <p><u>Презентація</u> «Альтернативні (постсистемні) трактовки політики».</p> <p>Мінімальна кількість слайдів – 10.</p>	<p><u>Порівняльна таблиця:</u></p> <p>5 балів - повна, логічна, послідовна відповідь, дотримання вимог до оформлення;</p> <p>4 бали – повна відповідь, але мають місце незначні неточності, дотримання вимог до оформлення;</p> <p>3 бали - недостатньо повна й послідовна відповідь, наявність окремих фактологічних помилок, часткове недотримання вимог до оформлення;</p> <p>2 бали – неповна відповідь, наявність фактологічних помилок, значні порушення вимог до оформлення;</p> <p>1 бал - неповна відповідь, недотримання вимог до оформлення.</p> <p><u>Презентація:</u></p> <p>5 балів – повне розкриття теми, логічність, послідовність, структурованість тексту, наявність доречних і якісних ілюстрацій, дотримання вимог щодо оформлення, відсутність фактологічних і граматичних помилок;</p> <p>4 бали – повне розкриття теми, послідовність, структурованість тексту, наявність доречних ілюстрацій, дотримання вимог щодо оформлення, наявність поодиноких фактологічних або граматичних помилок;</p> <p>3 бали – недостатньо повне розкриття теми, відсутність окремих структурних частин роботи, недостатня структурованість тексту, нечітке дотримання вимог щодо оформлення, наявність фактологічних або граматичних помилок;</p> <p>2 бали – поверхове розкриття теми, непослідовний виклад матеріалу, відсутність доречних ілюстрацій, переважання неструктурованого тексту, суттєве недотримання вимог до оформлення, велика кількість фактологічних та граматичних помилок;</p> <p>1 бал – фрагментарне розкриття теми, відсутність ілюстрацій, неструктурований текст, недотримання вимог до оформлення, велика кількість фактологічних та граматичних помилок;</p> <p>0 балів – повна невідповідність темі завдання, плагіат.</p> <p>Конкретні вимоги до виконання й оцінювання порівняльних таблиць та презентацій розміщено у відповідних розділах на сторінці курсу в Moodle: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=1975</p>	5
---	---	---	---	---

Усього за ЗМ 3 контр. заходів	2	-	-	10
7	Написання коротких есе (відповідей на запитання)	<p>Систематизація теоретичних знань (короткі письмові відповіді-есе)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Чому політичну владу вважають системоутворюючим елементом політичної системи? 2. Чи згодні Ви з тим, що інституційна підсистема є основоположною щодо політичної системи в цілому? 3. Чому зарубіжні політологи визначають сутність політичних систем сучасних розвинених країн як «партійну демократію»? 4. Який зв'язок між ступенем активності політичної комунікації та характером політичних відносин у суспільстві? 5. Як політична культура впливає на функціонування політичної системи? <p>Обсяг коротких відповідей-есе - до 0,5 сторінки.</p>	<p><u>Коротка відповідь-есе:</u> 1 бал – повна, логічна, послідовна відповідь, дотримання вимог щодо оформлення, відсутність фактологічних і граматичних помилок; 0,5 бала – неповна відповідь, непослідовний виклад матеріалу, недотримання вимог до оформлення, наявність окремих фактологічних або граматичних помилок; 0 балів – повна невідповідність темі завдання, плагіат. Конкретні вимоги до написання та оцінювання коротких відповідей-есе та складання глосарію розміщено у відповідному розділі на сторінці курсу в Moodle: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=1975.</p>	5
8	Тестування в системі Moodle	Структура та функції політичної системи. (Навчальний матеріал за ЗМ4 – Розділ 3 Робочої програми)	Правильна відповідь оцінюється в 1 бал, неправильна – 0 балів. Конкретні вимоги до виконання та оцінювання тестів розміщено у відповідному розділі на сторінці курсу в Moodle: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=1975 .	5
Усього за ЗМ 4 контр. заходів	2	-	-	10
9	Тестування в системі Moodle	Типологія політичних систем. (Навчальний матеріал за ЗМ5 – Розділ 3 Робочої програми)	Правильна відповідь оцінюється в 1 бал, неправильна – 0 балів. Конкретні вимоги до виконання та оцінювання тестів розміщено у відповідному розділі на сторінці курсу в Moodle: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=1975	5
10	Заповнення аналітичної таблиці або створення інфографіки	На підставі ознайомлення з теоретичним матеріалом теми «Типологія політичних систем» визначити тип політичної системи сучасної України за різними критеріями. Відповідь оформити у вигляді інфографіки (за допомогою сервісів Canva або Genial.ly) або аналітичної таблиці.	<p><u>Інфографіка:</u> відповідність обраній темі - 1 бал; повнота розкриття теми - 1 бал; відсутність фактологічних і граматичних помилок - 1 бал; використання доречних ілюстрацій - 1 бал; візуальна привабливість - 1 бал. <u>Аналітична таблиця:</u> 5 балів - повна, логічна, послідовна відповідь, дотримання вимог до оформлення;</p>	5

			<p>4 бали – повна відповідь, але мають місце незначні неточності, дотримання вимог до оформлення;</p> <p>3 бали - недостатньо повна й послідовна відповідь, наявність окремих фактологічних помилок, часткове недотримання вимог до оформлення;</p> <p>2 бали – неповна відповідь, наявність фактологічних помилок, значні порушення вимог до оформлення;</p> <p>1 бал - неповна відповідь, недотримання вимог до оформлення. Конкретні вимоги до виконання й оцінювання інфографіки розміщено у відповідному розділі на сторінці курсу в Moodle: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=1975.</p>	
Усього за ЗМ5 контр. заходів	2			10
11	Відповіді на семінарських заняттях	<p><u>Особливості політичних систем країн світу.</u> Проаналізувати політичну систему обраної країни за планом:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Форма державного правління 2. Форма державного устрою 3. Політичний режим 4. Партийна система 5. Виборча система 6. Політична культура 7. Тип політичної системи (за різними типологіями) <p>(Навчальний матеріал за ЗМ6 – Розділ 3 Робочої програми)</p>	<p>5 балів – повна змістовна відповідь, оперування багатьма теоретичними джерелами, висока аргументованість відповіді, переконливе демонстрування власної авторської позиції, активна участь в обговоренні різних питань із плану заняття;</p> <p>4 бали – авторська позиція заявлена, але повністю не обґрунтована, викладення матеріалу засноване на знанні джерел, але без аналітичної позиції, активна участь в обговоренні деяких питань із плану заняття;</p> <p>3 бали – поверховий виклад матеріалу, заснований на знанні теоретичних джерел, але без аналітичної позиції, епізодична участь в обговоренні питань із плану заняття;</p> <p>2 бали – короткий поверховий виклад матеріалу, слабке знання теоретичних джерел, відсутність активності під час обговорення питань із плану заняття;</p> <p>1 бал – нечіткі та помилкові визначення понять, недостатній рівень підготовки до деяких питань із плану заняття;</p> <p>0 балів – відсутність відповіді, неготовність до семінарського заняття.</p>	5
12	Розробка презентації	<p><u>Презентація</u> «Проблеми становлення політичної системи України». Мінімальна кількість слайдів – 15.</p>	<p><u>Презентація:</u> 5 балів – повне розкриття теми, логічність, послідовність, структурованість тексту, наявність доречних і якісних ілюстрацій, дотримання вимог щодо оформлення, відсутність</p>	5

			<p>фактологічних і граматичних помилок; 3-4 бала – недостатньо повне розкриття теми, відсутність окремих структурних частин роботи, недостатня структурованість тексту, нечітке дотримання вимог щодо оформлення, наявність поодиноких фактологічних або граматичних помилок; 1-2 бала – поверхове розкриття теми, непослідовний виклад матеріалу, переважання неструктурованого тексту, суттєве недотримання вимог до оформлення роботи, велика кількість фактологічних та граматичних помилок; 0 балів – повна невідповідність темі завдання, плагіат. Конкретні вимоги до виконання й оцінювання есе та презентацій розміщено у відповідних розділах на сторінці курсу в Moodle: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=1975.</p>	
Усього за ЗМБ контр. заходів	2	-	-	10
Усього за змістові модулі контр. заходів	12	-	-	60

8. Підсумковий семестровий контроль

Форма	Види підсумкових контрольних заходів	Зміст підсумкового контрольного заходу	Критерії оцінювання	Усього балів
1	2	3	4	5
Залік	Тестування в системі Moodle	1. Тест складається з 20 питань. 2. Час на проходження тесту - 30 хвилин. 3. Порядок виконання питань – послідовний. 4. Надається 1 спроба.	Правильна відповідь оцінюється в 1 бал, неправильна – 0 балів. Конкретні вимоги до виконання та оцінювання тестів розміщено у відповідних розділах на сторінці курсу в Moodle: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=1975	20
	Індивідуальне завдання	Виконання індивідуального завдання складається з двох частин: 1. схема моделі політичної системи Г. Алмонда; 2. розробка презентації «Особливості політичної системи _____». <i>назва країни з переліку</i>	Максимальна кількість балів за кожну частину індивідуального завдання – 10. <u>Схема моделі Г.Алмонда:</u> 9-10 балів – повна змістова відповідь, переконливе володіння матеріалом, якісне втілення авторського бачення моделі на папері;	10x2=20

			<p>7-8 балів – достатньо повна й послідовна відповідь, авторська схема, але окремі аспекти недостатньо розкриті;</p> <p>5-6 балів – неповний коментар, відсутність авторського бачення моделі, невисока якість виконання завдання;</p> <p>3-4 бали – поверховий коментар, не повне відображення особливостей моделі;</p> <p>1-2 бали - короткий коментар, схема не відображає основних аспектів моделі, низький рівень виконання роботи;</p> <p>0 балів – завдання не виконане або містить плагіат.</p> <p><u>Презентація:</u></p> <p>9-10 балів – повне розкриття теми, логічність, послідовність, структурованість тексту, наявність доречних і якісних ілюстрацій, дотримання вимог щодо оформлення, відсутність фактологічних і граматичних помилок;</p> <p>7-8 балів – повне розкриття теми, послідовність, структурованість тексту, наявність доречних ілюстрацій, дотримання вимог щодо оформлення, наявність поодиноких фактологічних або граматичних помилок;</p> <p>5-6 балів – недостатньо повне розкриття теми, відсутність окремих структурних частин роботи, недостатня структурованість тексту, нечітке дотримання вимог щодо оформлення, наявність фактологічних або граматичних помилок;</p> <p>3-4 бали – поверхове розкриття теми, непослідовний виклад матеріалу, відсутність доречних ілюстрацій, переважання неструктурованого тексту, суттєве недотримання вимог до оформлення, велика кількість фактологічних та граматичних помилок;</p> <p>1-2 бали – фрагментарне розкриття теми, відсутність ілюстрацій, неструктурований текст, недотримання вимог до оформлення, велика кількість фактологічних та граматичних помилок;</p> <p>0 балів – повна невідповідність темі завдання, плагіат.</p> <p>Конкретні вимоги до виконання й оцінювання індивідуального завдання розміщено у відповідному розділі на сторінці курсу в Moodle: https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=1975.</p>	
--	--	--	---	--

Усього за підсумковий семестровий контроль		40
--	--	----

9. Рекомендована література

Основна:

1. Герасимчук Т. Ф., Киридон А. М., Троян С. С. Загальна теорія політики : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2017. 226 с.
2. Гнасевиц Н. В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Теорія політичних систем». Тернопіль, 2018. 147 с. URL: <http://surl.li/qdmbx>.
3. Кириченко В. М. Політичні системи світу: кредитно-модульний курс : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 218 с. URL: <http://padaread.com/?book=84795>.
4. Кириченко В. М., Кириченко Ю. В., Соколенко Ю. М. Політико-правова система України : підруч. / за заг. ред. В. М. Кириченка. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 370 с.
5. Політична система сучасного суспільства : навч. посіб. / В. В. Мадіссон, Т. І. Кадлубович, Д. С. Черняк, Н. В. Пархоменко. Київ : КНУТД, 2015. 229 с. URL: <http://surl.li/mtqvwv>.

Додаткова:

1. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політико-правові системи світу : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 668 с.
2. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації : аналіт. доп. / Г. І. Зеленько, В. О. Ковалевський, О. В. Лісничук та ін. ; за ред. Г. І. Зеленько. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАНУ, 2014. 161 с.
3. Лісничий В. В. Політичні та адміністративні системи зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2004. 335 с.
4. Неліпа Д. В. Системний аналіз в політології : підруч. К. : Центр учбової літератури, 2013. 304 с.
5. Перспективи та напрямки модернізації політичної системи України : монографія / О. М. Кіндратець та ін. ; за ред. д-ра політ. наук, проф. О. М. Кіндратець. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. 337 с.
6. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії / А. І. Кудряченко та ін. ; заг. ред. А. І. Кудряченко. Київ : НІСД, 2007. 396 с.
7. Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні : навч. посіб. / Ф. М. Рудич, Р. В. Балабан, Ю. С. Ганжуров та ін. Київ : Либідь, 2008. 439 с.
8. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с. URL: <http://surl.li/mrooc>.
9. Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства : навч. посіб. / Р. В. Войтович та ін. ; заг. ред. А. М. Пойченко, В. А. Ребкало. Одеса : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2006. 4154 с.
10. Політологія. Навчально-методичний комплекс : навч. посіб. для студ. вузів / за ред. Ф. М. Кирилюка. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 704 с.
11. Порівняльна політика. Основні політичні системи сучасного світу / Т. Г. Авксентьева та ін. ; ред. В. С. Бакіров, М. І. Сазонов. Харків : б. в., 2008. 576 с.
12. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір. Львів : б. в., 2004. 392 с.
13. Троян С. С. Порівняльні політичні системи сучасності : навч. посіб. Київ : НМЦВО, 2003. 266 с.
14. Almond G. A. Comparative Political Systems. The Journal of Politics. 1956. Vol. 18. No. 3. P. 391-409.

15. Deutsch K. W. *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*. London: The Free Press of Glencoe, 1963.
16. Easton D. *A Systems Analysis of Political Life*. New York : John Wiley & Sons, Inc., 1965.

Інформаційні джерела:

1. Бунік В. П. Поняття політичної системи суспільства: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. Вип. 15. С. 7-10. URL: <http://surl.li/qdmfx>.
2. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Org/Pages/default.aspx?OrgID=0000290>.
3. Національний Інститут стратегічних досліджень при Президентіві України. URL: <http://www.niss.gov.ua/>.
4. Політологія: Всеукраїнська електронна бібліотека. URL: <http://youalib.com/політологія>.
5. Політологія: Онлайн бібліотека. URL: <http://politics.ellib.org.ua/>.
6. Сорока К. О. *Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посіб. Х.: ХНАМГ, 2004. 291 с.* URL: <http://surl.li/qdmup>.
7. Соціологічна група «Рейтинг» (Rating Group Ukraine). URL: <http://ratinggroup.ua/about.html>.
8. Стратегія реформування державного управління України на 2022-2025 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>.
9. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін, 30 років незалежності*. Київ : Інститут соціології НАН України, 2021. URL: <http://surl.li/qdmxj>.
10. Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/>.